ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 378.091.12.011.3

DOI 10.33251/2522-1477-2020-7-13-19

БІРЮК Людмила Яківна,доктор педагогічних наук, професор Глухівського
національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто роль інтегративного підходу як методичної основи професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти, з'ясовано основні поняття зазначеного підходу: інтеграція, інтегративний підхід, інтегроване навчання, інтегрований навчальний курс, інтегроване практичне заняття, бінарне заняття. Визначено специфіку проведення інтегрованих практичних занять, зокрема бінарних.

Ключові слова: інтеграція, інтегративний підхід, інтегроване навчання, інтегроване практичне заняття, майбутні вчителі початкових класів.

Актуальність інтеграції різнопланових знань (суспільних, технічних, професійних), використання міжпредметних зв'язків під час навчання школярів обумовлює нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів. Інтеграція наукових знань фахівців передбачає володіння знаннями з суміжних із спеціальністю галузей наук та вміння їх застосовувати їх у розв'язанні наукових, навчальних методичних завдань.

Ідея інтегрованого навчання є надзвичайно актуальною, оскільки її успішна методична реалізація передбачає досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоспроможної, яка допоможе молоді в майбутньому самореалізовуватися в різних соціальних сферах [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграція як педагогічна категорія стає мірилом упорядкованості й цілісності освіти. Проблема інтеграції в освіті привертає увагу широкого кола дослідників, які вважають, що цілісність знань має стати закономірним результатом міжпредметних зв'язків. Ідеї інтеграції й формування цілісних систем знань розробляли більшість видатних педагогів зарубіжжя (В. Ратке, Я.-А. Коменський, Дж. Локк, Ж. Руссо, Т. Циллер, П. Робен, Б. Отто, Дж. Дьюї).

Значний внесок у визначення ролі міжпредметних зв'язків у навчанні й вихованні, створенні передумов інтеграції навчання і виховання на різних засадах зробили дослідники Г. Бельтюкова, В. Горецький, М. Данилов, Б.Єсіпов, І. Зверев, В. Максимова, Ю. Колягін, В. Коротова, П. Кулагін, М. Львов, Т. Рамзаєва й ін. Змістовним прикладом побудови інтегрованих навчальних занять у початковій школі відзначався досвід В.Сухомлинського, який проводив уроки мислення й мовлення з молодшими школярами в природі.

Мета статті. Метою публікації є висвітлення важливості врахування дидактико-методичних основ інтегрування педагогічних, лінгводидактичних та історичних наук з метою професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи за вимогами часу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ідея інтеграції не залишає байдужим не тільки вченого, а й творчо працюючого викладача, вчителя. Інтеграція – це вже не просто зв'язок між предметами, поєднання декількох навчальних дисциплін на одному уроці, це

одна із парадигм професійної й загальної освіти, це новий підхід до формування сучасного компетентного студента/учня.

Сучасні вчені методологічною основою міждисциплінарної інтеграції вважають інтегративний підхід, який у педагогічних дослідженнях достатньо обґрунтовано. Розглядаючи проблему доцільності професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в контексті інтегративного підходу, погоджуємося з думкою О. Афанасьєвої, яка зазначає, що в міждисциплінарній інтеграції відображено об'єднання навчальних дисциплін для вирішення методичних, технологічних і практичних проблем. Педагогічна інтеграція є вищою формою єдності цілей, задач, методів вивчення змісту дисциплін. Її інтерпретують як основу на засадах внутрішнього взаємозв'язку навчальних дисциплін і відповідного їм дидактичного обґрунтування [1].

Під *інтегрованим навчанням* предметів професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти ми розуміємо організацію педагогічного процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає розвиток критичного й творчого мислення та здійснюється завдяки систематизації знань зі споріднених предметів, сприяючи формуванню цілісної картини світу особистості.

Важливість застосування інтегративного підходу в освіті підкреслюється в працях багатьох філософів, психологів, вітчизняних та зарубіжних дидактів і методистів, сучасних педагогів та науковців.

На переконання В. Загвязинського [4], інтегративний підхід до навчання спирається на ідею цілісності навчання, яка має єдність цілей, змісту, засобів, форм і методів навчання. Л. Гриценко [2] вважає, що інтегративний підхід – це розробка методів діяльності, конструювання складних об'єктів, що розвиваються, та процес їх дослідження на підставі об'єднання в єдине ціле різноманітних властивостей, моделей, концепцій. Об'єктом конструювання та дослідження виступає навчання, що розглядається як система та процес встановлення інтеграційних зв'язків.

Інтегративний підхід до вивчення навчальних предметів, на яке спрямовує сучасна дидактика, переростає від узгодження змісту освіти до глибокої взаємодії, обґрунтованої інтеграції знань, умінь та елементів мислення майбутнього фахівця. Інтегративний підхід реалізується через інтегроване навчання, що є одним із ключових понять аналізованої проблематики.

Нам імпонує думка І. Козловської [5], яка зазначає: інтегративний підхід до вивчення навчальних предметів, на що спрямовує сучасна дидактика, переростає від узгодження змісту освіти до глибокої взаємодії, обґрунтованої інтеграції знань, умінь та елементів мислення майбутніх фахівців.

Принцип інтеграції як окремий дидактичний принцип передбачає, що в змісті навчальних дисциплін має бути відображено ті діалектичні взаємозв'язки, що існують у природі. Їх досліджують сучасні науки. Міждисциплінарні зв'язки є еквівалентом між наукових процесів, їх методологічна основа – процеси інтеграції і диференціації наукового пізнання [10].

Науковець В. Сидоренко виокремлює чотири рівні інтеграції наукового пізнання, що розмежовують напрями наукових досліджень щодо вирішення комплексних міждисциплінарних проблем: інтердисциплінарний (у межах окремих наук), інтердисциплінарний (у межах двох або трьох галузей наук), супрадисциплінарний (висока ступінь інтеграції), трансдисциплінарний (інтеграція наукових понять, теорій і методів у філософських концепціях) [11].

Актуальне завдання вищої школи в контексті міждисциплінарного підходу зумовлене тенденціями інтеграції науки, а саме: поєднання спорідненого матеріалу кількох предметів навколо однієї теми, усунення дублювання у вивченні питань; ущільнення знань, тобто реконструювання фрагменту знань аби на його засвоєння витратити менше часу, а також звернення уваги на формування еквівалентних та загально навчальних та технологічних

умінь суб'єктів навчання; опанування зі студентами значного за обсягом навчального матеріалу, досягнення цілісності знань; залучення студентів до здобуття знань; формування творчої особистості студента та його здібностей; надання можливостей студентам застосовувати набуті знання з різних навчальних предметів у професійній діяльності.

Виходячи із зазначеного вище, можна стверджувати, що використання інтегративного підходу до змісту професійної підготовки, синхронізація вивчення спорідненого навчального матеріалу в різних предметах, а також максимальне використання різнопредметних знань із метою вивчення комплексних об'єктів і понять є важливою умовою ефективності навчально-виховного процесу під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти.

Зрозуміти специфіку інтегрованого навчання дисциплін допоможе розроблення та впровадження *навчальних програм інтегрованих курсів* у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової ланки освіти. Так, наприклад, на нашу думку, можлива інтеграція навчальних курсів лінгводидактичного спрямування з метою формування професійної комунікативної компетентності, що є однією із провідних здатностей майбутніх учителів початкової освіти.

Інтегроване практичне заняття також є потужним стимулятором розумової діяльності студентів за рахунок використання блоку матеріалу з різних галузей, мистецьких творів, завдань проблемного типу та інтерактивних методів роботи з ними.

Науковці виокремлюють проведення *бінарних занять* як своєрідну інтеграцію двох навчальних дисциплін. Уважаємо можливим продуктивним, наприклад, таке поєднання: практичне заняття з сучасної української літературної мови та сучасної української літератури; сучасна українська мова та англійська мова; сучасної української літератури та історії; сучасної української літератури та образотворчого мистецтва; сучасної української літератури та музичного мистецтва тощо.

Інтеграція може передбачати використання змісту не тільки двох, а й матеріалу трьох-чотирьох предметів: історія педагогіки, дидактика, методика вивчення мови; історія педагогіки, педагогіка, психологія, лінгводидактика; теорія типів тексту, методика навчання української мови, методика навчання англійської мови, методика навчання літературного читання тощо. Розроблення структури інтегрованого практичного заняття – спільна справа викладачів предметів, що інтегруються. Такі заняття може проводити і один викладач, за умови володіння матеріалом різних дисциплін.

Розглянемо деякі структурні складники інтегрованого заняття як найпоширенішої форми інтегрованого навчання. За змістом інтегровані заняття поділяються на чотири типи: вступні – до вивчення певного розділу; вивчення нового матеріалу; підсумкові (узагальнення й систематизація); контрольні.

На вступних заняттях в описовій формі подають загальну картину явищ, що будуть вивчатися. Це може бути спарене заняття, на якому працюють декілька вчителів. Набуті спільно знання використовуються на практиці. Після вивчення певного розділу або теми, коли студенти / учні мають ґрунтовні знання поданого матеріалу, проводять підсумкові інтегровані заняття. На них, використовуючи вже відоме, пояснюють нову кількість фактів, різноманітних процесів, розкривають перспективи здобуття знань з цього розділу. Під час контролю знань з вивчення певного розділу доцільно провести контрольний зріз, на якому визначити відповідні рівні оволодіння матеріалом що вивчається. Завдання для контролю важливо підбирати з урахуванням інтеграції матеріалу, що вивчався [7].

У багатьох науковців, викладачів, учителів посилену зацікавленість викликає проблема взаємодії предметів гуманітарного і естетичного циклів. Цей інтерес мотивований тим, що комплексне вивчення матеріалу веде до глибшого розуміння закономірностей, сприяє формуванню власних висновків, широкого наукового світогляду.

У перебігу планування інтегрованих занять слід звернути увагу на необхідність: правильно визначати головну мету; взяти зі змісту дисциплін відомості, необхідні для реалізації мети; планувати частини інтегрованого змісту так, щоб вони стали необхідною

ланкою заняття й сприяли досягненню запланованого результату; ретельно обирати форми роботи, методи й засоби навчання; визначати час на проведення різних видів діяльності та навантаження студентів на занятті.

Найпоширеніший тип інтегрованих занять, що використовуються у закладах освіти «українська мова – історія», «українська література – історія». Будь-який літературний твір, слово чи словосполучення відображає особливості певного історичного шляху. Аналіз твору літератури обов'язково будується на осмисленні лексики та особливостей часу історії, про який у ньому йдеться.

Важливим складником успіху інтегрованого заняття є доцільний підбір завдань та навчальних дисциплін. Типові приклади інтегрованих завдань та видів діяльності подані нижче: читання літературного твору та зіставлення з історичним документом; спостереження за образною функцією мовних засобів, декламування поезії, зіставлення поетичних рядків з художньою картиною; виразне читання прозового твору, добір мовних засобів, виконання малюнків до епізодів твору, складання діалогу; використання текстів про героїчні сторінки нашої історії для аудіювання, переказів, диктантів, читання мовчки; доповнення чи поширення розповіді про героїв твору інформацією з історії, проведення паралелей, прослуховування музичних творів, застосування ігрових моментів [3].

У процесі вивчення народних дум та пісень, творів історичної тематики слід використовувати багату ілюстративну базу, покликану виразніше передати атмосферу минулих часів, драматизм, світогляд та риси свідомості людини давніх епох, але ні в якому разі не ідеалізувати історичні постаті [8].

Отже, використання інтегрованого навчання сприяє розвитку вміння бачити синтез мови, літератури, живопису, пісні, музики, удосконалюватиме навички синтаксичного й текстологічного аналізу, робити теоретичні узагальнення, формувати виразне читання, аналізувати мистецькі твори, виховувати художній та естетичний смак.

Попри позитивності використання інтегрованого підходу в освітньому процесі, дослідники наголошують на певних труднощах і недоліках, що можуть мати місце в процесі підготовки та проведення різних форм інтегрованого навчання, зокрема: збільшення щільності заняття; у зв'язку зі значним обсягом матеріалу є вірогідність не розглядати його в деталях; підготовка уроку потребує значних затрат часу; не завжди можлива співпраця різних фахівців за різних причин і обставин; неможливість часто проводити такі уроки через завантаженість викладачів; на одному й тому ж уроці рівнозначно не можуть бути представлені обидва предмети; думка одного з учасників освітнього процесу (викладача) може не збігатися з думкою іншого, позиції сторін з'ясовуються наперед [12].

Не зважаючи на ці застереження, принцип інтеграції відповідає психічній та фізіологічній природі особистості, через інтеграцію здійснюється особистісно-орієнтований підхід до навчання, оскільки студент має змогу обирати опорні знання та уміння з різних предметів і застосовувати їх на практиці.

Реалізація інтегрованого підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів – важливий фактор підвищення якості навчання, що дає змогу забезпечити якісну підготовку фахівців з різних напрямів; передбачає максимальне використання на кожному етапі навчання того, що досягнуто на попередніх етапах. Йдеться про те, що потрібно враховувати не лише міждисциплінарні зв'язки, а й послідовність вивчення окремих дисциплін, тем, окремих розділів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, інтегративний підхід до організації освітнього процесу в закладах освіти дозволяє сформувати цілісну картину інтелектуального розвитку людства в системних зв'язках різних галузей знань. Багатокомпонентний зміст освіти дає можливість викладачеві раціонально розподілити час на вивчення предметів інваріантної частини, зменшити кількість годин на їх вивчення і за рахунок вивільненого часу організувати роботу, спрямовану на розвиток творчих здібностей, формування суб'єктивного досвіду майбутніх учителів. Уміння працювати в руслі

інтегративного підходу забезпечує формування цілісної системи професійних якостей, зокрема розвиток інтегративної, загальнонавчальних та фахових здатностей майбутніх учителів початкових класів.

До перспектив дослідження відносимо практичне розроблення інтегрованих занять на основі курсів «Методика навчання української мови», «Методика навчання літературного читання», «Методика розвитку критичного мислення учнів початкових класів» у закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Афанасьєва О. Ю. Коммуникативное образование студентов педагогических вузов на основе идеи междисциплинарности. *Педагогическое образование и наука*. 2006. №2. С. 24–28.
2. Гриценко Л. И. Теория и практика обучения – интегративный подход: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский дом «Академия», 2008. 240 с.
3. Губська Г. В. Інтегроване навчання на уроках української мови та літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу: науково-методичний журнал*. №34-36 (542-544). Грудень, 2018. С. 9–14.
4. Загвязинский В. Теория обучения: современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский дом «Академия», 2008. 192 с.
5. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи: монографія / за ред. С. У. Гончаренка. Львів: Світ, 1999. 302 с.
6. Корчевський Д. О. Теоретико-методичні основи інтеграції змісту практично-технічної підготовки фахівців з комп'ютерної графіки і дизайну: автореферат дис..... док. пед. наук: 13.00.02. К: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. 2017. 41 с.
7. Мочкіна Л. І., Гурко Т. С. Нестандартні уроки з історії України. Тернопіль, 2002. С. 4–8.
8. Могорита В. Використання фрагментів художньої літератури на уроках історії. *Історія і суспільствознавство в школах України*. 2011. №3. С. 29–31.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення 18.11.19).
10. Попков В. А. Дидактика высшей школы: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2001. 136 с.
11. Решетова З. А. Один из подходов к построению учебной дисциплины. *Вестник высшей школы*. 1985. №1. С. 35–39.
12. Цєпа О. Зрозуміти авторське «Я». Концепція інтегрованого підходу до образу автора в поетичній творчості. *Українська мова і література в середній школах, гімназіях, ліцеях*. 2007. №4. С. 62–66.

References

1. Afanaseva, O.Yu. (2006). Kommunikativnoye obrazovaniye studentov pedagogicheskikh vuzov na osnove idey mezhdistsyplinarnosti [Communicative education of pedagogical universities students on the basis of the idea of interdisciplinarity]. *Pedagogicheskoye obrazovaniye i nauka. – Pedagogical education and science*. №2. Pp. 24-28. [in Russian].
2. Gritsenko, L.I. (2008). Teoriya i praktika obucheniya – integrativny podkhod [Theory and practice of training – an integrative approach]. Moscow: Izdatelsky dom «Akademiya», 240 p. [in Russian].
3. Hubska, H.V. (2018). Intehrovane navchannya na urokakh ukrayinskoyi movy ta literatury [Integrated learning on the Ukrainian language and literature lessons]. *Vyvchayemo ukrayinsku movu ta literaturu: naukovo-metodychnyy zhurnal* [We study the Ukrainian language and literature]. №34-36 (542-544). Pp. 9-14. [in Ukrainian].

4. Zagvyazinsky, V. (2008). *Teoriya obucheniya: sovremennaya interpretatsiya [Teaching theory: a modern interpretation]*. Moscow: Yzdatelsky dom "Akademya". 192 p. [in Russian].
5. Kozlovskaya, I.M. (1999). *Teoretyko-metodologicheskiye aspekty integratsii znan uchniv profesiynno-tekhnichnoyi shkoly: dydaktychni osnovy [Theoretical and methodological aspects of integration of vocational school students' knowledge: didactic foundations]*. Lviv: Svit. 302 p. [in Ukrainian].
6. Korchevsky, D.O. (2017). *Teoretyko-metodychni osnovy integratsiyi zmistu praktychno-tekhnichnoyi pidhotovky fakhivtsiv z kompyuternoyi hrafiky i dizaynu [Theoretical and methodical foundations for the content integration of practical and technical training of specialists in computer graphics and design]*. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova. 41 p. [in Ukrainian].
7. Mochkina, L.I., Hurko, T.S. (2002). *Nestandardni uroky z istoriyi Ukrayiny [Non-standard lessons in Ukrainian history]*. Ternopil. Pp. 4-8. [in Ukrainian].
8. Mohoryta, V. (2011). *Vykorystannya frahmentiv khudozhnoyi literatury na urokakh istoriyi [Using the fragments of fiction in history lessons]*. *Istoriya i suspilstvoznnavstvo v shkolakh Ukrayiny – History and Social Studies in Ukrainian Schools*, 3, 29-31. [in Ukrainian].
9. *Natsionalna stratehiya rozvytku osvity v Ukrayini na period do 2021 roku [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period up to 2021]*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. [in Ukrainian].
10. Popkov, V.A. (2001). *Didaktika vysshey shkoly [High school didactics]*. Moscow: Akademiya. 136 s. [in Russian].
11. Reshetova, Z.A. (1985). *Odin iz podkhodov k postroyeniyu uchebnoy distsypliny [One from the approaches to building a course]*. *Vestnyk vysshey shkoly. – High School Herald*, 1, 35-39. [in Russian].
12. Tsepa, O. (2007). *Zrozumity avtorske "YA". Kontseptsiya intehrovanoho pidkhodu do obrazu avtora v poetychniy tvorchosti [Understanding the author's "I". The concept of an integrated approach to the image of the author in poetic creativity]*. *Ukrayinska mova i literatura v seredniy shkolakh, himnazyakh, litseyakh – Ukrainian language and literature in secondary schools, high schools, lyceums*, 4, 62-66. [in Ukrainian].

BIRYUK Lyudmyla, Pedagogical Sciences Doctor, Professor of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university.

METHODICAL BASES OF THE APPLYING AN INTEGRATIVE APPROACH IN THE PROCESS OF INTENDING PRIMARY SCHOOL TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. *The idea of integrated learning is extremely important nowadays because its successful methodical implementation leads to the achievement of the quality education, that is, competitive education, which will help young people to realize themselves in different social spheres in the future.*

Integration processes are a priority in the overall development of the educational process and are aimed at the implementation of many educational principles: forming the holistic picture of the world, planetary thinking, the ability to unite narrow sectoral problems into a single holistic system, the principle of national education orientation, which involves the integration of education and national history, Ukrainian culture, traditions, and the education openness, which in turn leads to integration into the world educational spaces.

The integrative education is understood as the scientifically grounded, organic interpenetration of different fields of knowledge in order to optimize and increase the efficiency of forming a holistic picture of the world of students within the same subject.

We understand integrated learning of future primary school teachers' professional training as the organizing the pedagogical process on the basis of subject-subjective interaction, which involves the development of critical and creative thinking and is carried out through the systematization of knowledge in related subjects, promoting the formation of the personality's holistic world picture.

Integrated practical class is a powerful stimulator of students' mental activity through the using a block of material from various field of knowledge, works of art, problem-type tasks and interactive methods of working with them. The implementation of an integrative approach makes a class attractive form of study, stimulates the students' interest, their activity.

Integration processes in modern linguistics mainly occur at the applied, methodological and didactic levels and always have a complex, interdisciplinary character. We consider that the courses integration helps the teacher to understand his subject in a new way, to realize its relation with other sciences more clearly. Interdisciplinary material combines the possibilities of different courses to create students' holistic ideas about the dialectical and materialistic laws of world knowledge in their interconnection and interdependence, contributes to the expansion of the outlook and range of ideas about their practical application, forming the ability to apply knowledge of life practice.

Key words: *integration, integrative approach, integrated learning, integrated practical class, future primary school teachers.*

*Одержано редакцією: 12.12.2019 р.
Прийнято до публікації: 19.12.2019 р.*